***Samenvatting van de cursus C.4-3. Wijsgerige Retoriek***

***Algemeen:***

*Deze cursus biedt een diepgaande filosofische en genetische analyse van menselijke overredingskracht, communicatie en verstandhouding. Het vak verbindt een cultuurhistorische studie van de retoriek - vanaf de vroegste Soemerische redetwistgedichten, Egyptische instructies en de Oudgriekse natuurfilosofie tot het Eleatische rationalisme en de protosofistiek - met een stelselmatige ontleding van de welsprekendheid.*

*Retoriek wordt hierbij niet slechts opgevat als verbale overreding, maar als een alomvattende actiewetenschap en taaldaad die verankerd is in een drie-eenheid van tekstopbouw (vinding, schikking en vormgeving), mnemotechniek (geheugen) en voordracht (significa of actio). Doorheen deze historische en systematische ontwikkelingsgang toont de cursus hoe de klassieke retoriek uitgroeide tot het fundament van de westerse algemene vorming (enkuklios paideia) en het trivium (grammatica, dialectica en retorica), dat samen met het Pythagoreïsche quadrivium (getalwiskunde, ruimtewiskunde, muziekleer en astronomie) de zeven vrije kunsten.*

***Samenvatting***

***1: Historische Oorsprong en Vroeg-Griekse Denkers***

Om de wijsgerige retoriek grondig te begrijpen, hanteert de cursus de genetische methode van Aristoteles: het volgen van verschijnselen vanaf hun allereerste ontstaan. Als menselijk fenomeen van beïnvloeding en verstandhouding bestaat er sedert het menselijk begin een ‘’rhetorica perennis’, een eeuwige retoriek. In het antieke Nabije Oosten tonen Soemerische redetwistgedichten (tenzone's) in tegenstellingsparen (systechieën) en Egyptische instructies van wijsheidsschrijvers zoals Ptahhotep al vroeg gestructureerde regels voor sociale verstandhouding, bescheidenheid en overreding.

In het antieke Griekenland transformeerde de welsprekendheid zich van een sacrale heraut- en muzenkunst tot een filosofische theorie. Thales van Miletos stichtte de natuurfilosofie (fusis) door via redenering (logismos) en waarneming (empeiria) door te stoten van het zichtbare naar de onzichtbare oergrond (archè, de oerstof). Thales beoefende reeds een 'economische' en 'politische' retoriek door de medemens, de markt en de internationale politieke situatie te doorgronden om tot overeenstemming te komen.

Het Paleopythagoreïsme verdiepte deze grondslag met een getallenleer (arithmologie) en harmonieleer (harmonia). Voor de Pythagoreeërs is de

werkelijkheid gestructureerd als getal en zielestof, waarbij communicatie berust op fijnstoffelijke verwantschap (sumpatheia) en beïnvloeding (psychagogia). Tevens stichtten zij de muzenkunst (choreia: dans, muziek en poëzie) en het quadrivium (rekenkunde, meetkunde, harmonieleer en sterrenkunde). Alkmaion van Kroton voegde hier de tekentheorie (tekmeriologie) aan toe, waarin communicatie wordt begrepen als een duidingsproces binnen een intersubjectieve gemeenschap.

***2: Eleatische Logica en Protosofistische Retoriek***

Met Xenofanes en de Eleaten deed het verlicht rationalisme en de kenniskritiek zijn intrede. Xenofanes bekritiseerde de overgeleverde mythen en waarzeggerij ten gunste van rationele kennis (sofia) en cultuurkritiek.

Parmenides van Elea stichtte vervolgens de ontologie en identitieve logica met zijn absolute stelling dat “het zijnde is en het niet-zijnde niet is”. Aan de hand van de volledige disjunctie en het indirecte bewijs legde hij de basis voor streng logische bewijsvoering. Zijn leerling Zenon van Elea ontwikkelde de fundationalismekritiek en bekende bewegingsparadoxen (zoals Achilleus en de schildpad), waarmee hij de eristiek en de logische syntaxis van het betoog formuleerde.

Een beslissende omslag vond plaats met Protagoras van Abdera en de Protosofistiek, die de filosofie desacraliseerden en een humanistische wending gaven. Met zijn homo-mensura-stelling (“de mens is de maat van alle dingen”) stelde Protagoras dat waarheid afhankelijk is van het menselijk subject en de waarneming. Hij introduceerde de meningendialectiek (antilogia): over elk onderwerp bestaan twee tegengestelde betogen, waarbij de retoriek dient om de zwakkere bewerend tot de sterkere te maken en instemming te organiseren.

De protosofisten creëerden het trivium (grammatica, dialectica en retorica), dat samen met het Pythagoreïsche quadrivium (getalwiskunde, ruimtewiskunde, muziekleer en astronomie) de zeven vrije kunsten (artes liberales) en de westerse algemene vorming (enkuklios paideia) vormde.

***3: Voorretoriek, Opgavehermeneutiek en Tekstsoorten***

In de stelselmatige retoriek vormt de voorretoriek (preretoriek) de praktische instap. Binnen het onderwijs vertrekt men van de opgavehermeneutiek: het nauwkeurig duiden en scheiden van het gegeven (het thema of materieel object) en het gevraagde (het probleem, gezichtspunt of formeel object).

Om taalvaardigheid op te bouwen, onderscheidt de literatuurtheorie vier fundamentele teksttypes:

*1. Het verslag (parafrasis / hupotuposis):* De beknopte, samenvattende weerkaatsing van een gehoorde of gelezen tekst of gebeurtenis. Het verslag maakt gebruik van het omstandighedenschema (quis, quid, ubi, per quos, cur, quomodo, quando) om een handeling praxeologisch in kaart te brengen.

*2. De beschrijving (ekfrasis / descriptio):* Het schilderen van een waargenomen of ingebeeld object, landschap, persoon (prosopopoiïa) of karakter (èthopoiïa) om de aanwezigheid daarvan bij de toehoorder te suggereren.

*3. Het verhaal (diëgesis / narratio):* De weergave van een volledige, samenhangende handeling (praxis) met een spanningsboog, opgebouwd volgens de structuur van voorteken/vervolg en inleiding, knoop en ontknoping.

*4. De verhandeling (thesis / propositio):* De beredeneerde, stelselmatige ontwikkeling van een abstract thema. De verhandeling benut universele gemeenplaatsen (topoi) zoals definities, vergelijkingen, oorzaken en voor- en nadelen om een vraagstuk uit te diepen.

### *4: De Stelselmatige Retoriek: Vinding, Schikking, Vormgeving en Taaldaad*

De volwaardige stelselmatige retoriek rust op drie integrerende pijlers: tekstuologie, mnemotechniek en significa of actio.

*De tekstuologische retoriek omvat drie fasen:*

- *De vindingsleer* (heuristiek / inventio): Het verzamelen van argumenten en inhoud. Hierin onderscheidt men de bewijstheorie met drie typen redeneringen (apodictisch, dialectisch en retorisch syllogisme/enthymeem), de gevoels- en driftenleer (pathetiek) en de beïnvloeding via ethische waarden.

- *De schikkingsleer* (diataxis / dispositio): Het ordenen van de tekst in een evenwichtig plan. Het klassieke model bestaat uit de inleiding (prooimion), de stelling (prothesis), het verhaal (diëgesis), de argumentatieve uiteenzetting (ekthesis), de weerlegging (elenchos) en het besluit (epilogos).

- *De vormgevingsleer* (stilistiek / elocutio / lexis): De verwoording van de gedachte. Hier spelen stijlfiguren en tropen (zoals metafoor, metonymie en

synecdoche) een cruciale rol om de zeggingskracht van de boodschap te versterken.

*De mnemotechnische retoriek* betreft de memorisering van de rede via visuele associatie, gestructureerde achtergrondinformatie en innerlijke inoefening.

Tot slot vormt de *signifische retoriek* of taaldaadretoriek (actio / agoge) het eigenlijke wezen van de retoriek. Spreken is een taaldaad waarin de voordracht, stemregeling, gelaatsuitdrukking, gebaren en de persoonlijke ethische integriteit van de spreker samenkomen om in een concreet communicatieproces de medemens daadwerkelijk te beïnvloeden en tot verstandhouding te brengen